

Bruckner, Anton (1824-1896)

Österrikisk tonsättare och organist

Bruckner har gått till musikhistorian framför allt p.g.a. sina 9 mäktiga symfonier. Han skrev även flera kyrkliga verk: bl.a. 5 mässor, ett *Requiem* och ett *Te Deum*. Hans musik var dock länge omdiskuterad. Det berodde delvis på att han oförskyllt blev indragen i Wagner-Brahmsfejden efter att några Wagneranhängare utropat honom som Brahms motståndare. Detta kan ha varit anledningen till att den annars klarsynte hedersmannen Brahms avgav följande omdöme om Bruckners musik: *Vad Bruckner angår rör det sig om en svindel, som kommer att glömmas om ett eller ett par år.* Man får anta att Brahms med sitt uttalande menade att Bruckners musik och inte hans "svindel" skulle falla i glömska, men bortsett från formuleringen ser man hur polarisering lätt kan få det klaraste intellekt att förblindas. Den ledande Brahmsförespråkaren, musikkritikern Eduard Hanslick gick också hårt åt Bruckners musik i fackpressen.

Själv var Bruckner en vänlig och blygsam natur. Han skaffade sig inte som Brahms boklig bildning och lär ha varit ovanligt naiv. När Bruckner under en audiens hos kejsaren fick frågan om denne kunde göra något för honom lär han ha sagt: *Kan inte Ers Majestät sörja för att Hanslick inte skriver så dåligt om mig?*

Det skulle dröja en hel del år innan Bruckner kunde ägna sig åt komponering. Han visade tidigt påtagliga musikaliska anlag men utbildade sig först till lärare innan musikintresset tog överhand, och 1856 blev han domkyrkoorganist i Linz, en tjänst som han innehade till 1869. Under de första fem Linzåren fortsatte han musikstudierna för Simon Sechter och från 1861 för Otto Kitzler. Det är också först under 1860-talet som han påbörjar sitt komponerande på allvar, nästa 40 år gammal. Åren 1868-1891 var han professor i komposition vid Wiens konservatorium.

Bruckner skrev få kammarmusikverk. Hans Stråkkvintett från slutet av 1870-talet är berömd, men 1950 upptäcktes en stråkkvartett i c-moll, som numera också finns inspelad.

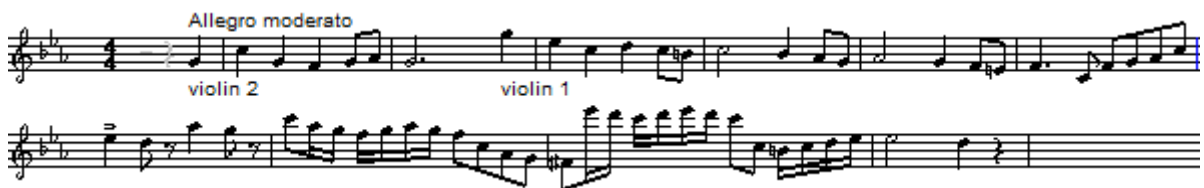
Stråkkvartett c-moll

1. Allegro moderato 2. Andante 3. Scherzo: Presto 4. Rondo: Schnell
1862

Kvartetten skrevs under Bruckners studier för Otto Kitzler. Trots mogen ålder, 38 år, är det ett mycket tidigt verk av Bruckner. Man ska därför kanske inte vänta sig ett mästerverk, men stycket visar onekligen redan nu på stor hantverkskunnighet.

Första satsen inleds direkt med ett huvudtema som verkar vara sammansatt av två delar om 2-8 takter.

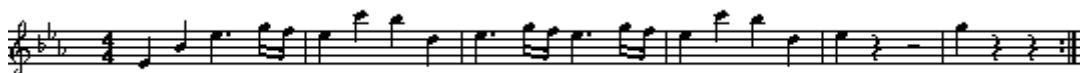
Allegro moderato

Sidotemat går som brukligt i Ess-dur, parallelltonarten till tonikan, c-moll:

Ett pampigt sluttema sätter punkt för expositionen som ska repriseras:

(Som synes av notexemplen har Bruckner varit sparsam med fraserings- och dynamik-anvisningar.)

I genomföringen utvecklas huvudtemat.

Återtagningen förlöper normalt i ordning huvudtema, sidotema, med det senare i C-dur. Sluttemat bildar början på en kort epilog, som följs av tre takters långsamt tempo före det – trots mollmodus – triumfatoriska slutet.

Andra satsen, *Andante*, har tredelad ABA-form. A-delen går i Ass-dur:

I A-delens andra del är melodistämmorna rörligare, men cellon gräver med långsamma toner djupt i det mörka registret, innan det väna temat återkommer.

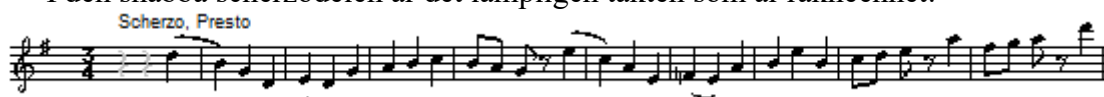
B-delen har större tematisk rörlighet och den ovanliga tonarten ass-moll:

A-delen återkommer och avslutar satsen.

Sats 3 är ett snabbt scherzo i G-dur. Det är tredelat i vanlig ordning, med en trio i mitten.

I den snabba scherzodelen är det lämpligen takten som är räkneenhet:

Som brukligt finns också en andra repris som börjar med ett sidotema och slutar med huvudtemats återkomst.

Trion har betydligt långsammare tempo:

Scherzodelen spelas da capo.

Finalen, *Schnell*, är ett rondo, 7-delat med 3 episoder. Mönstret är

A-B-A-C-A-BC-A

Vi ser att Bruckner i den tredje episoden, som normalt i ett sonatrondo, består av B-material, som här kompletterats med C-temat.¹

Ritornellen (refrängen) går i verkets tonika, c-moll:

Den lyriska B-episoden går i Ess-dur:

¹ Det påstås att Kitzler haft synpunkter på detta och bett Bruckner skriva ett mer omfattande och mer "kongenialt" rondo. Mycket riktigt finns det även en kvartettsats med namn Rondo i c-moll bland efterlämnade Brucknerpapper. Man har menat att denna var tänkt som ett alternativ till den ursprungliga satsen.

Episoden avslutas med ett rörligare avsnitt byggt av trioler.

Andra A återkommer, men nu betydligt förkortat.

Episod C är rörlig och består av två delar. I den första dominerar 16-delarna:

Det andra temat präglas också av 16-delar som förflyttar sig stegvis upp och ner:

Tredje A är också förkortat men på ett annorlunda sätt än det andra.

Episod 3 börjar som sig bör med B-temat, nu i C-dur. Det byggs dock på med temana från episod C.

I sista A är det bara första takten som är sig lik. Resten är en utveckling av temat och avsnittet blir därigenom också något längre än första A. Denna avslutande ritornell skulle lika gärna ha kunnat kallas coda, byggd på ritornellen. Hela satsen avslutas i ritardando men i fortissimo.

Stråkkvintett F-dur

1. *Gemässig* 2. *Scherzo: Schnell* 3. *Adagio* 4. *Finale: Lebhaft bewegt*
1878-79

Anton Bruckner, de stora symfoniernas mästare, skrev få kammarmusikverk. Men stråkkvintetten i F-dur är desto mera berömd. Det är säkert ingen tillfällighet, att han valde stråkkvintetten med sin mera orkestrala klang, när han äntligen under åren 1878 - 79 blev färdig att effektuera det önskemål om ett kammarmusikverk, som han fått 20 år tidigare från den berömda Hellmesbergerkvartetten.

Ett överväldigande antal kammarmusikverk, symfonier och övriga s.k. cykliska verk börjar med ett *Allegro*, som första sats, har ett kraftfullt huvudtema och ett mera lyriskt och sångbart sidotema. Bruckner gör i sin kvintett tvärtom. Första satsen har ett lugnt tempo, *Gemässig* (d.v.s. måttfullt, motsvarande *Moderato*), huvudtemat är mycket lyriskt och det kontrasterande sidotemat kraftfullt.

Det varma huvudtemat har ett rytmiskt mönster i takt 1 som återkommer i takterna 5-7. Det är detta motiv som dominerar i genomföringens behandling av huvudtemat.

Man kan lägga märke till de många kromatiska tonerna i ett tema som är tänkt att gå i F-dur:

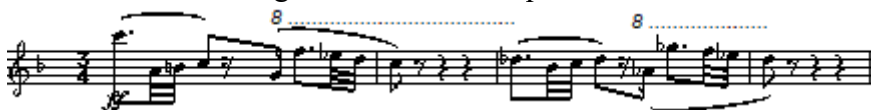
En graciös fallande tonlinje karakteriserad av sina drillar följer på huvudtemat:

Ett rytmiskt, punkterat motiv med 32-delarna omväxlande fallande och stigande sätter sedan sin prägel på huvudgruppen:

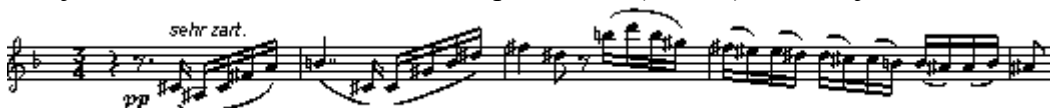

Det kulminerar slutligen i ett fortissimo-parti.

Trots att Bruckner i motsats till t.ex. Haydn och Brahms favoriserade långa, breda teman är det faktiskt korta motiv som dominerar i första satsen.

Ett fjärde, svärmiskt, tema avslutar expositionen (takt 74). Det börjar i Fiss-dur!²

Temat brukar betecknas som sidotema.

Genomföringen (med början i takt 99) domineras av huvudgruppens olika teman och motiv.

En solokadens i violin I annonserar återtagningen (takt 171). Temat som började i Fiss-dur och som vi kallat sidotema börjar nu i H-dur.

Satsen slutar dock på ett F-durackord.

Andra satsen har beteckningen *Scherzo: Schnell*. Den var ursprungligen placerad som sats nr 3 men ansågs alltför svår av den beställande ensemblen, och vid första framförandet hade Bruckner ersatt den med ett Intermezzo. När verket på nytt spelades 1885 var det dock med det ursprungliga scherzot.

Ett lustigt folkligt tema inleder scherzodelen. Tonarten är d-moll.

Scherzodelen har även ytterligare ett tema, men det första återkommer och avslutar den första A-delen.

Den betydligt långsammare trion har ett lika sällsamt tema. Melvin Berger kallar det *en smula groteskt* och Alfred Beaujean i Harenberg Kammermusikföhrer *graciöst*, vilket får en att inse att beskrivning av musik är en synnerligen subjektivt sysselsättning. Detta tema behöll för övrigt Bruckner även i Intermezzots trio. Tonarten är nu Ess-dur.

Scherzodelen (= A-delen) återkommer i sedvanlig ordning efter trion.

Den långsamma satsen, har i olika utgåvor betecknats *Adagio* resp. *Andante quasi Allegretto*. Satsen står i den s.k. neapolitanska tonarten till tonikan F, alltså en halv ton högre (se även fotnot). Satsen har sonatformsupplägg. En tolv takter lång, mycket vacker melodi i första violinen utgör huvudtemat:

² Bruckner var mycket avancerad i sin harmonik och känd för sina äventyrliga modulationer. Någon lär ha beskrivit kvintetten som fem musiker som försöker hitta en tonart. Valet av sidotemats tonart en halv ton över tonikan (F-fiss) används även i sats 2 där scherzot går i d-moll och trion i Ess-dur, och tonarten i sats 3 är Gess-dur, en halv ton över F. Tonarten en halv ton över tonikan brukar kallas den neapolitanska tonarten.

Ett pregnant avsnitt, punkterat och fallande, fungerar som överledning. Det inleds i första violinen enbart:

Sidotemat som presenteras av viola1 är en inversion av huvudtemat. Det annonseras av upprepade 8-delar i två av instrumenten. Dessa 8-delar fortsätter och blir ett kännetecken för hela sidogruppen:

Efter att huvudtemat hörts ytterligare en gång följer en omfattande genomföring där båda temana utvecklas. Efter ett fortetotissimum med rörliga figurer i det högre registret mynnar genomföringen i ett ritardando.

Återtagningen börjar med sidotemat (på nytt med sitt 8-delsackompanjemang). Det följs av ett parti (*lang gezogen*) som börjar med att båda temana spelas samtidigt, sidotematets stigande toner i violinerna och huvudtemats sjunkande toner i de tre nedre stråkarna. Det blir inledningen till huvudtemats ingång i återtagningen. Överledningens fallande punkteringar blir också viktiga i slutet.

Satsen utgör tveklöst kvintettens höjdpunkt.

Sista satsen har beteckningen *Finale. Lebhaft bewegt*. Den är märklig på många sätt. Av de fasta förtecknen att döma tänker man sig att tonarten är f-moll, men när satsen börjar ljuder en upprepad "bordunton" i violan på tonen dess under hela tolv takter. Satsen följer heller inte normala formmönster.

Det första temat hörs i första violinen efter fyra takter av inledande ackompanjemang i de tre mellanstämmorna. Det sker alltså samtidigt som dess-tonen ljuder i violan. Temat är svårgripbart:

(Detta tema återkommer först i satsens slut där inledningen återkommer i form av en coda).

Resten av satsen domineras av två musikaliska tankar, som är lättare att ta till sig. Den första är helt dominerande och inleder ett långsammare parti (*Langsamer*, takt 33). Temat har även stora likheter med andra satsens Trio-tema:

Den andra hörs först i cello (takt 71). Det utgör en spegelbild (omvändning, inversion, jfr förhållandet mellan de två temana i föregående sats) av den första, fast med förstörade notvärden:

Detta tema blir subjekt i ett fugato.

Båda temana kommer tillbaka och behandlas ytterligare.

Men det är först när inledningen kommer tillbaka i form av en coda som F-dur nås och en av de märkligaste – och innovativa – satserna i kammarmusikens historia får sitt slut.